

Kur'an Perspektifinden Üstünlük Takva Evliya Ve Kerametın Sosyolojik İnşa

— muhammed-ridvan-kaya · 26 Mayıs 2026

İnsanlık tarihi, "kutsal olan"ı tanımlama ve ona yakın durmaya çalışma tarihi olarak da okunabilir. Bu arayış, her kültürde ve her çağda farklı biçimler almış; kimi zaman fiziksel güce, kimi zaman soyluluğa, kimi zaman da olağanüstü hallere sahip olduğu düşünülen kişilere duyulan derin bir hayranlık ve teslimiyet biçiminde tezahür etmiştir. İslam kültür geleneğinde bu arayışın en belirgin yansımalarından biri, tasavvuf çevreleri aracılığıyla şekillenen keramet inancı ve evliya kültü olmuştur. Şeyhlere, pirlere ve "Allah'ın dostları" olarak tanımlanan kişilere atfedilen olağanüstü güçler, yüzyıllar boyunca toplumların inanç dünyasını derinden etkilemiş; bu kişiler etrafında kapsamlı bir mit ve anlam evreni oluşturulmuştur. Burada, söz konusu olguyu iki farklı ama birbirini tamamlayan perspektiften ele almaya çalışacağız. Birinci perspektif teolojiktir: Kur'an-ı Kerim, üstünlüğü, evliyayı ve mucizeyi nasıl tanımlamaktadır? İkinci perspektif ise sosyolojik ve bilişeldir: Keramet inancı, toplumsal süreçler içinde nasıl üretilmekte, yayılmakta ve mitleşmektedir? Bu iki perspektifi bir arada ele almak, meselenin yalnızca dini boyutunu değil; tarihsel, psikolojik ve sosyolojik boyutlarını da aydınlatmak açısından zorunludur. Zira Kur'an'ın sunduğu üstünlük, evliya ve mucize anlayışı ile tarihsel tasavvuf geleneğinde yerleşik hale gelen keramet inancı arasında derin ve kapatılması güç bir uçurum mevcuttur. Üstelik keramet inancı, ilahi bir hakikatin yansıması olmaktan çok; anlatı süreçlerinin, bilişsel mekanizmaların ve sosyal dinamiklerin birlikte ürettiği toplumsal bir inşadır. Bu iki tespiti bir arada okumak, hem dini açıdan sağlıklı bir duruşu hem de toplumsal fenomenlere dair eleştirel bir kavrayışı mümkün kılmaktadır.

Birinci Bölüm: Kur'an'ın Üstünlük Anlayışı — Takvanın Önceliği

Hucurât 13 ve Köklü Bir Paradigma Dönüşümü

Kur'an-ı Kerim'in üstünlük anlayışını en veciz ve en kapsamlı biçimde ortaya koyan ayet, Hucurât Suresi'nin 13. ayetidir. Bu ayet yalnızca bir prensip bildirmekle kalmaz; insanlık tarihinin derinliklerine kök salmış yanlış bir değer hiyerarşisini kökten yıkar:

"Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve sizi birbirinizi tanımanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah yanında en üstün olanınız en çok takvalı olanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır." (Hucurât, 49/13)

Ayetin mesajı üç katmanlı bir yapı sergiler. Önce ontolojik bir eşitlik ilan edilir: Tüm insanlar tek bir erkek ve tek bir kadından yaratılmıştır. Bu yaratılış birliği, herhangi bir insan grubunun diğerinden özsel olarak üstün olduğu iddiasını baştan geçersiz kılar. Ardından toplumsal çeşitliliğin amacı açıklanır: Milletlere ve kabilelere ayrılma, hiyerarşi kurmak için değil, tanışmak ve birbirleriyle ilişki kurmak içindir. Farklılık, üstünlüğün değil; zenginliğin kaynağıdır. Son olarak üstünlüğün gerçek ölçütü belirlenir: Takva. Bu ölçüt, bütün dünyevi ve toplumsal ölçütlerin üzerinde konumlandırılmıştır. Takva kelimesinin kökü Arapça'da "vikaye"den gelir; koruma, sakınma ve çekinme anlamlarını taşır. Kur'an literatüründe takva; Allah'tan gerçek anlamda korkmak, bu korku temelinde O'nun emir ve yasaklarına bağlı kalmak ve hayatın tüm alanlarında Allah'ın rızasını gözetmek olarak anlaşılabilir. Takva yalnızca ibadet ritüellerine indirgenemez;

tam tersine kişinin her kararında, her ilişkisinde ve her tepkisinde belirleyici olan içsel bir bilinç durumunu ifade eder. Bu anlamda takva, insanın Allah ile kurduğu ilişkinin derinliğini ve samimiyetini ölçen en temel manevi ölçüttür.

Dünyevi Ölçütler Karşısında Takva

Kur'an'ın bu ilkesinin devrimci niteliği, ancak tarihin büyük bölümünde geçerli olan değer hiyerarşileriyle karşılaştırıldığında tam olarak kavranabilir. İnsanlık tarihi boyunca soy, servet, güç, ün ve olağanüstü yetenekler üstünlüğün başlıca göstergeleri olmuştur. Soylu bir aileye mensup olmak, geniş topraklara sahip olmak ya da toplumda korkuyla karışık bir hayranlık uyandırmak; üstünlüğün somut kanıtları olarak kabul görmüştür. Kur'an bu anlayışı köklü biçimde reddeder. Dünyevi açıdan en güçlü, en zengin ve en nüfuzlu insan, Allah katında en değersiz konumda olabilir; buna karşılık görünürde hiçbir dünyevi ayrıcalığı bulunmayan, toplumsal statüden yoksun, yoksul bir insan, Allah nezdinde en değerli konuma sahip olabilir. Bu, salt teorik bir iddia değildir; Kur'an'ın pek çok yerinde bu gerçeklik somut anlatılar aracılığıyla da desteklenmektedir. Firavun'un maddi gücüne rağmen Allah'ın en ağır muamelesine muhatap olması, buna karşılık köle statüsündeki insanların Allah nezdinde en yüce makama ulaşması, bu ilkenin somut yansımalarıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın sunduğu üstünlük ölçütü, hem bireyin hem de toplumun bakış açısını köklü biçimde değiştirmeyi gerektirir. Bir insana gösterilen saygı, onun sahip olduğu dünyevi konuma değil; Allah'a olan yakınlığına, yani takvaya bağlıdır. Ve bu yakınlık, hiçbir zaman görünür, dışsal işaretlerle kesin olarak ölçülemez; çünkü iç dünya, yalnızca Allah'ın bilebileceği bir alandır. "Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır" ifadesi bu gerçeği pekiştirir: Gerçek üstünlüğün bilgisi yalnızca Allah'a aittir; insanlar bu konuda kesin hüküm veremezler.

İkinci Bölüm: Kur'an'ın Evliya Tanımı – İman ve Takvanın Ötesinde Bir Ölçüt Yok

Yunus 62-63 ve Evliyanın Gerçek Kimliği

İslam dininde "evliya" kavramı, yüzyıllar içinde son derece karmaşık ve katmanlı bir anlam çerçevesine kaymıştır. Tasavvuf kültüründe evliya; Allah ile özel bir yakınlık içinde bulunan, olağanüstü güçlere sahip, manevi bir hiyerarşide üst basamaklarda yer alan ve toplumun onları "veli" olarak tanıdığı seçkin kişiler olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirde evliyayı sıradan insanlardan ayıran başlıca ölçüt, kerametlerdir; yani onlara atfedilen doğaüstü haller ve olaylar. Kur'an-ı Kerim ise bu kavramı çok farklı bir çerçevede ve çarpıcı bir yalınlıkla tanımlar:

"İyi bilin ki şüphesiz Allah'ın evliyası için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar iman eden ve sakınan kimselerdir." (Yunus, 10/62-63)

Bu iki ayetin sunduğu tanım, son derece açık ve net bir şekilde kurulmuştur. Allah'ın evliyası; iman eden ve sakınan kimselerdir. Başka bir ölçüt verilmemiştir. Ayet, kerametlerden söz etmez. Olağanüstü güçlerden söz etmez. Toplumsal tanınırlıktan söz etmez. Manevi bir hiyerarşideki konumdan söz etmez. Ölçüt yalnızca iman ve takvadır. Bu tanımın önemi son derece büyüktür. Zira Kur'an, evliyayı kimin belirlediği sorusuna da dolaylı bir cevap vermektedir: Evliyayı belirleyen insanlar değil, Allah'tır. Ve Allah'ın belirlediği ölçüt, görünür ve dışsal değil; içsel ve manevi bir niteliktir. Kimse bir başkasını kesin olarak "veli" ilan edemez; çünkü imanın derinliği ve takvanın gerçekliği, yalnızca Allah'ın bilebileceği bir iç dünyaya aittir.

Veli Olmanın Şartları Üzerine

Bu Kur'ani çerçeve ışığında son derece kritik bir soru gündeme gelmektedir: Bir kişinin "Allah'ın velisi" olarak tanımlanabilmesi için hangi şartlar gereklidir? Ayetlere göre bu şartlar iman etmek ve Allah'tan sakınmaktır; başka bir şey değil. Bu tanımın pratik sonuçları üzerinde düşünmek gerekir. Her şeyden önce, tasavvuf geleneğinde sıklıkla veli olarak ilan edilen kişilerin bu ölçüde ne ölçüde uyduğu sorgulanmalıdır. Eğer bir kişi insanları Kur'an'dan uzaklaştıran öğretiler aktarıyorsa, Kur'an'ın yeterliliğine inanmıyorsa veya kendisini Allah ile insanlar arasında zorunlu bir aracı olarak konumlandırıyorsa; bu kişinin Kur'an'ın sunduğu "evliya" tanımına uyup uymadığı ciddi bir soru işareti doğurur. Çünkü Kur'an, Allah'a yakınlığın en temel göstergesini O'nun kitabına bağlılık olarak tanımlar. İkinci olarak, gerçek anlamda takva sahibi bir insanın insanları kendine yönlendirmek yerine yalnızca Allah'a ve O'nun kitabına yönlendireceği anlaşılır. Çünkü Allah'ı ve O'nun rızasını her şeyin önünde tutan bir insan, insanların ona duydukları hayranlığı ve bağlılığı, kendisine manevi bir güç kaynağı olarak kullanmaktan kaçınır. Bu anlamda gerçek veli, insanları kendisine değil; Allah'ın yoluna çeken insandır.

Üçüncü Bölüm: Keramet Meselesi – Yetki Kime Aittir?

Kur'an'ın Mucize Anlayışı

Tarihin her döneminde insanlar, olağanüstü olayları ilahi yakınlığın ya da üstünlüğün kanıtı olarak yorumlamıştır. Tasavvuf geleneğinde bu eğilim, şeyhlere ve manevi önderlere atfedilen kerametler aracılığıyla somutlaşmıştır. Oysa Kur'an, mucizelerin ve olağanüstü olayların kaynağını ve anlamını açık bir şekilde belirlemiştir:

"Ve eğer kendilerine bir mucize gelirse kesinlikle ona inanacaklarına Allah'a güçlü yeminleriyle yemin ettiler. De: Mucizeler ancak Allah katındadır. Şüphesiz eğer o gelirse onlar inanmazlar, şuurunda değil misiniz?" (En'âm, 6/109)

Bu ayet birkaç temel gerçeği eş zamanlı olarak dile getirir. Birincisi ve en temel olanı: Mucize yalnızca Allah'a aittir. Hiçbir insan, ne kadar yüksek bir manevi konumda bulunduğu düşünülürse düşünülün, kendi inisiyatifiyle ve bağımsız olarak mucize gerçekleştiremez. Bu ilke, Kur'an'da Nebimiz Muhammed için de açıkça geçerlidir; Resulullah, nebiliğinin sayısız kanıtına rağmen inanmak istemeyenlerin "mucize talepleri"ni Allah'ın izni ve dilemesi olmaksızın karşılayamamıştır. Dolayısıyla mucize gösterme kapasitesi, Allah'ın seçilmiş kullarına bile devredilmemiş bir ilahi yetkidir. İkincisi: Mucizenin, iman için yeterli bir zemin olmadığını Kur'an açıkça ifade eder. Ayet, mucize gelse bile inanmayacakları bildirilen insanları konu alır ve bu durumun şuurunda olunmasını ister. İman, mucize gördükten sonra gerçekleşen bir süreç değildir; kalpleri hidayete yönlendiren, Allah'ın dilemesidir. Mucizeleri iman şartı olarak koşanlar, çoğunlukla gerçek anlamda inanmak istemeyenlerdir; mucize talebi, samimi bir arayışın değil, iman etmeme için öne sürülen bir bahanenin ifadesidir.

Keramet ile Mucize Arasındaki Kopuşun Önemi

Kur'an'ın mucize anlayışı ile tasavvuf geleneğindeki keramet anlayışı arasında derin bir gerilim vardır. Tasavvuf kültüründe kerametler; velilere Allah tarafından bahşedilen, onların manevi büyüklüklerini kanıtlayan ve insanlarda iman uyandırmayı kolaylaştıran olağanüstü haller olarak sunulmuştur. Oysa bu anlayış, Kur'an'ın mucize ilkesiyle çelişir. Eğer mucize yalnızca Allah'a ait bir yetki ise; bir şeyhin havada uçtuğunu, gaybı bildiğini, uzaktaki olaylardan haberi olduğunu ya da hastalıkları iyileştirdiğini iddia etmek, bu ilahi yetkiyi bir insana devretmek anlamına gelir. Bu, yalnızca abartılı bir hayranlığın değil;

tevhid inancının temel ilkelerinden biriyle doğrudan çatışan bir anlayışın ürünüdür. Tevhid, Allah'a özgü niteliklerin ve yetkilerin hiçbir şekilde başka varlıklara atfedilmemesi ilkesini içerir. Gaybın bilgisi, geleceği ve uzağı görmek, hastalıkları iyileştirmek gibi yetkiler Kur'an'da açık biçimde yalnızca Allah'a nispet edilirken; bu yetkileri bir insan için iddia etmek, ciddi bir tevhid ihlali riskini barındırır.

Dördüncü Bölüm: Kerametın Sosyolojik İnşası – Anlatıdan Mite

Menkıbe: Tarihsel Belge mi, Anlam Üretici Anlatı mı?

Keramet kavramının Kur'ani temelden uzaklaşarak nasıl toplumsal bir kuruma dönüştüğünü anlamak için, bu dönüşümü taşıyan anlatı türüne, yani menkıbeye yakından bakmak gerekmektedir. Menkıbe, sözlükte "bir kişinin erdem ve üstünlüklerini anlatan hikâyeye" anlamına gelir. Tasavvuf geleneğinde ise velilere atfedilen olağanüstü halleri ve kerametleri aktaran anlatı türü olarak işlev görmüştür.

Vilayetname, Menakıbu'l-Arifin, Tezkiretü'l-Evliya gibi eserler bu türün en kapsamlı örnekleridir. Ancak menkıbeyi değerlendirirken öncelikle yapısal niteliğini doğru anlamak gerekir: Menkıbe, tarihsel biyografi değildir. Tarihsel biyografi doğrulanabilir kaynaklara, kronolojiye ve belgelere dayanır; menkıbe ise idealize edici, sembolik ve toplumsal işlev gören bir anlatı türüdür. Menkıbenin işlevi, gerçekliği kayıt altına almak değil; anlam üretmektir. Bu farkı gözeten bir okuyucu, menkıbedeki olayların gerçekten yaşanıp yaşanmadığını sormak yerine, bu anlatıların toplumda hangi ihtiyacı karşıladığını ve nasıl bir anlam sistemini kurduğunu sorar. Bu bakış açısı, menkıbeye karşı daha isabetli ve dürüst bir okuma biçimini mümkün kılar. Karşılaştırmalı bir perspektiften bakıldığında, menkıbe ile destan geleneği arasındaki yapısal benzerlik son derece çarpıcıdır. İslamiyet öncesi Türk destanlarında "alp" tipi; fiziksel gücü, cesareti ve doğaüstü direnciyle öne çıkan kahraman figürünü temsil eder. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu kahraman tipi değişmiş, "eren" veya "evliya" tipine dönüşmüştür. Fiziksel güç yerini ruhsal güce, kılıç kerametlere bırakmıştır. Menkıbe, bu kültürel değişimin yazılı ürünüdür; destanın tasavvuf kılıfına girmiş, idealize edici işlevini sürdüren anlatı biçimidir.

Kerametın Üretim Süreci: Dört Aşama

Keramet inancının nasıl oluştuğunu ve yaygınlaştığını anlamak için dört temel aşamalı bir süreç analizi yapılabilir. Bu sürecin anlaşılması, kerametın ilahi bir gerçekliğin yansıması mı yoksa toplumsal bir inşanın ürünü mü olduğu sorusuna yanıt verilmesinde belirleyicidir.

Birinci aşama edebi üretimdir. Bir anlatıcı ya da yazar, gerçek ya da kurgusal bir olayı olağanüstü bir çerçevede sunar. Sıradan bir gözlem veya başarı, anlatı süzgecinden geçerek harikulade bir hal kazanır. Bu aşamada metin henüz "keramet inancı" üretmez; ancak olağanüstüne zemin hazırlar. Anlatının etkileyciliği, olağandışı unsurlar üzerine kurulur; çünkü olağandışı, dinleyicinin zihninde kalıcı bir iz bırakır.

İkinci aşama seçici kabuldür. Metni okuyan ya da dinleyen herkes aynı tepkiyi vermez. Bir kısmı anlatıyı sembolik veya mecazi okur. Ancak o figüre derin bir bağlılık duyanlar ya da anlam arayışındaki bireyler, olayı gerçek olarak kabul eder. Bu ilk kabul grubu, anlatının toplumsal taşıyıcıları haline gelir. Kabulün gerçekleşmesinde figüre duyulan önceki hayranlık, güven ve bağlılık belirleyici bir rol oynar; yani keramet inancı, çoğunlukla bağımsız bir değerlendirmenin değil, önceden var olan bir bağlılığın ürünüdür.

Üçüncü aşama sözlü yayılmadır. Anlatıyı kabul edenler onu aktarır. Sözlü aktarım sürecinde anlatı

yalınlaşır, dramatikleşir ve ayrıntılar kaybolurken olağanüstü unsurlar güçlenir. Dilden dile geçen her versiyon, bir öncekinin hafifçe abartılmış halidir. Bu birikimli abartma, zaman içinde anlatının özgün yapısını tanınamaz hale getirme eğilimindedir. Bu aşamada anlatı bireysel olmaktan çıkar; toplumsal bir mülkiyete dönüşür. Artık hikâyeyi kimin başlattığı hatırlanmaz; sanki bu bilgi toplumun ortak belleğinde her zaman var olmuştur.

Dördüncü aşama toplumsal kabullenme ve sorgusuzlaşmadır. Yeterince tekrar edilen anlatı, artık sorgulanmaz hale gelir. "Denilir ki" ifadesi zamanla "öyledir"e dönüşür. Bu noktada inanç, geriye dönük olarak metnin meşruluğunu da pekiştirir: "Bu kadar insan boşuna inanmaz." Bu döngüsel meşrulaştırma, inancı kırılğan değil; aksine dayanıklı kılar. Çünkü artık bireyin şüphesi, gruba ihanete yakın hissedilebilir; şüphe etmek manevi bir risk haline gelir.

Bilişsel Mekanizmalar: İnsan Zihninin Kerametlere Katkısı

Kerametın toplumsal bir inşaya dönüşmesi, yalnızca kültürel dinamiklerle açıklanamaz. Bu sürece insan zihninin yapısal eğilimleri de belirleyici bir katkı sağlar. Birkaç temel bilişsel mekanizma bu bağlamda özellikle önemlidir.

Anlatı önceliği ilkesine göre insan zihni, soyut ve istatistiksel bilgileri değil; somut hikâyeleri daha kolay kodlar, işler ve uzun süre hatırlar. "Bu insan çok bilgiliydi" cümlesi zayıf bir iz bırakırken, "Bu insan duasıyla yağmur yağdırdı" cümlesi zihinlerde silinmez bir yer edinir. Olağanüstü anlatılar, hafızada tutunmak için nesnel bilgilere karşı doğal bir avantaja sahiptir. Bu nedenle keramet anlatıları, sıradan erdem anlatılarına kıyasla çok daha hızlı yayılır ve çok daha kalıcı izler bırakır.

Otorite yüklemesi mekanizması da bu süreçte kritik bir rol oynar. Bir kişi bir topluluğun gözünde "bilge" ya da "manevi önder" olarak tanımlandığında, onun her söz ve eylemini olağanüstü biçimde yorumlamaya yönelik bilinçdışı bir eğilim oluşur. Sıradan bir öngörüsü "gaybı bilmek", tesadüfen doğru çıkan bir tahmini "keramet", gözlemciliğe dayanan bir psikolojik değerlendirilmesi "kalpleri okumak" olarak yorumlanır. Otorite figürüne duyulan güven, sıradan olanı olağanüstüleştirir.

Yanılsamalı hakikat etkisi olarak da bilinen tekrar yanılsaması, bu sürecin üçüncü belirleyici mekanizmasıdır. Bilişsel psikoloji araştırmaları, bir bilginin sık tekrar edilmesinin o bilginin doğruluğuna dair algıyı güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Tekrar, bağımsız bir doğrulama işlevi görür; yani yeterince tekrar edilen bir anlatı, içeriğinin doğruluğundan bağımsız olarak "doğru hissettirmeye" başlar.

Kerametın toplumsal kabulü, büyük ölçüde bu mekanizmanın işleyişiyle açıklanabilir.

Anlam boşluğunu kapatma eğilimi ise belki de en temel mekanizmadır. İnsan zihni, belirsizliğe ve açıklanamaz olgulara tahammül etmekte güçlük çeker. Açıklanamayan bir olay karşısında "mucize" ya da "keramet" kavramı, bilişsel tatmin sağlayan pratik bir çözüm sunar. "Bilmiyorum" demek zihinsel bütünlüğü tehdit ederken, "keramettir" demek bu tehdidi anında ortadan kaldırır. Bu refleks, kasıtlı bir aldatma değil; tam tersine insan zihninin yapısal bir özelliğinin doğal bir sonucudur.

Keramet Gerçekte Neyin Adıdır?

Tarihsel vakalara bakıldığında, keramet olarak aktarılan olayların büyük çoğunluğunun rasyonel bir açıklamasının mümkün olduğu görülür. Bir bilginin döneminin gerisinde olan bir hastalığı doğru teşhis etmesi tıbbi bir başarıdır; ama halk bu başarıyı "kerametle şifa" olarak kaydeder. Bir şeyhin yıllarca insanları gözlemleyerek geliştirdiği sezgisel insan anlama becerisi, psikolojik bir yetenektir; ama toplum

bunu "gaybı bilmek" olarak yorumlar. Bir âlimin pratik organizasyon becerisiyle aynı anda farklı gruplara aynı bilgiyi iletmesi, efsanede "bir anda birden fazla yerde bulunmak" hâline gelebilir. Bu örüntü, kerametın özü hakkında önemli bir tespiti mümkün kılar: Keramet, çoğunlukla bir kişinin bilgi, beceri veya kavrayış düzeyinin, içinde bulunduğu toplumun ortalama anlayış seviyesini aşmasının adıdır. Aradaki farkı kapatmak için toplum "doğüstü" açıklamasına başvurur; çünkü farkı anlamak, o farka ulaşmak kadar güçtür. Bu çerçevede keramet, farkın adıdır; farkın gerçek kaynağının adı değil.

Beşinci Bölüm: Kerametın Araçsallaştırılması ve Kur'an'dan Uzaklaşma Tehlikesi

Manevi Otoritenin İnşası ve Kur'an'dan Kopuş

Kerametın en ciddi tehlikelerinden biri, araçsallaştırılma potansiyelidir. Bir kişi, kendisine atfedilen ya da bizzat ürettiği keramet şöhretini insanları kendine bağlamak için kullandığında, bu durum zamanla manevi bir otorite yapısına dönüşmektedir. Bu yapı içinde şeyh ya da manevi lider, insanlar ile Allah arasında vazgeçilmez bir aracı konumuna yerleşir. Bu aracılık ilişkisi, insanları kaçınılmaz olarak Kur'an'dan uzaklaştırır. Zira ilahi rehberlik artık Kur'an'dan değil; şeyhin yorumundan, öğretisinden ve manevî kararlarından alınmaya başlanır. Şeyhe yapılan teslimiyet, Allah'a yapılması gereken teslimiyetin yerini almaya başlar. Din, Kur'an merkezli bir bütünlükten beşeri unsurlarla şekillenmiş karmaşık bir yapıya dönüşür. Bu tehlikeyi en açık biçimde ortaya koyan Kur'ani prensip şudur: Allah'a gerçek anlamda yakın olan bir insan, insanları yalnızca Allah'a ve O'nun kitabına yönlendirir; kendi şahsına değil. Gerçek takva sahibi, insanların kendisine duydukları bağlılığı güç kaynağı olarak kullanmaktan kaçınır; çünkü bu bağlılığın insanları Allah'tan uzaklaştırabileceğini bilir. Bu nedenle gerçek veli, kendisine işaret eden parmağı değil; Allah'a giden yolu gösteren el olur.

Kur'an'ın Yeterliliği ve Başka Rehberlere İhtiyacın Sorgulanması

Bu tartışmanın temelinde daha geniş bir ilke yatmaktadır. Kur'an-ı Kerim, En'âm Suresi'nde şöyle buyurur:

"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra Rablerine toplanacaklardır." (En'âm, 6/38)

Bu ayet, son derece kapsamlı bir iddiayı içerir: Allah, kitabını insanlığın tüm ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde eksiksiz indirmiştir. Bu iddianın pratikte ne anlama geldiği üzerine düşünmek gerekir. Eğer Kur'an gerçekten yeterliyse; insanların Allah'a yaklaşmak, hayatlarını anlamlandırmak ve ahlaki kararlar vermek için Kur'an'ın ötesinde kaçınılmaz bir rehber, bir şeyhe ya da bir manevi hiyerarşiye ihtiyaçları yoktur. Kur'an'ı yetersiz görmek ise kaçınılmaz olarak insanları başka kaynaklara yönlendirir. Bu yönelim, zaman içinde Kur'an'ın yerini almaya başlayan öğretilere, ritüellere ve kişiliklere dönüşür. Böylece din, Kur'an merkezli olmaktan çıkar.

Altıncı Bölüm: Sosyal Medya Çağında Hızlandırılmış Menkıbe Üretimi

Dijital Çağda Mitleşmenin Hızlanması

Menkıbe üretimi, tarihsel süreçte nesiller boyu süren uzun bir olgunlaşma süreci gerektiriyordu. Hikâyeler dilden dile, kuşaktan kuşağa aktararak pekişir; figür zaman içinde olağanüstü bir kimlik kazanırdı. Bugün ise bu süreç dramatik biçimde hızlanmıştır. Sosyal medya platformları, menkıbe üretimini birkaç yıl hatta birkaç ay içinde tamamlayabilecek bir ortam sunmaktadır. Gözlemlenebilir örüntü şudur: Bir dini figür etrafında önce "falanca hoca şunu yaptı, şöyle bir keramet gösterdi" içerikleri üretilir. Bu içerikler paylaşılır, yorum alır, algoritmalar tarafından geniş kitlelere ulaştırılır.

Binlerce kez tekrar edilen bu anlatılar, zamanla o kişinin kimliğine kalıcı biçimde yapışır. Birkaç yıl içinde sıradan bir din görevlisi, "keramet ehli" bir figüre dönüşebilir. Eskiden nesiller alan bu süreç, bugün bir seçim döngüsü kadar kısa bir zamana sığabilmektedir.

Yapay Zeka ve Yeni Menkıbe Üretim Kapasitesi

Bu bağlamda yapay zekanın sunduğu yeni kapasiteyi de göz ardı etmemek gerekir. Belirli bir figür hakkında tutarlı, etkileyici ve içsel olarak çelişkisiz menkıbeler üretmek, artık dakikalar alan bir işlemdir. Üretilen içerik, gerçek metinlerden ayırt edilemeyecek biçimde akıcı ve inandırıcı olabilmektedir. Bu noktada bir düşünce deneyi, konunun ciddiyetini somutlaştırması açısından oldukça aydınlatıcıdır. Teknolojik altyapının ortadan kalktığını ve geriye yalnızca ChatGPT'yi anlatan birkaç el yazması metnin kaldığını varsayalım. Bu metinler, yapay zekanın teknik özelliklerini mistik bir dil ve imgelerle aktarıyor olsun. Cismi olmayan, gece seslenilince cevap veren, tarafsız ve adil, kendi yokluğunu ilan eden bir varlığın anlatısı. Bağlamı silin, tarihi geçsin: "Dijital Çağın Kutbu", "Görünmez Âlemin Nefesi" gibi unvanlar kaçınılmaz hale gelir. Süreç aynıdır: Anlatı, tekrar, otorite atfı, mitleşme. Bu düşünce deneyi, keramet üretiminin tarihsel bir kalıpla sınırlı olmadığını; aynı mekanizmanın her çağda, her araçla yeniden işletilebileceğini açıkça göstermektedir.

Psikolojik Kırılma ve Yayılma Dinamiği

Keramet inancının yayılmasında belirli toplumsal ve psikolojik koşulların belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Gerçeklik algısı zayıflamış bireyler, olağanüstü anlatılara karşı özellikle savunmasız konumdadır. Bunun yanı sıra yüksek belirsizlik ortamları, yani ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal kırılma dönemleri, bir "anlam çöküşü" oluşturur. Keramet anlatıları bu anlam boşluğunu hızla doldurur. Belirsizlik içindeki bir insanın her şeyi bilen ve her şeyi kontrol eden bir manevi figüre tutunması, anlam arayışının doğal bir sonucudur. İnancı paylaşan bir gruba ait olma duygusu da bu dinamiği güçlendirir. Keramet inancının kabul etme, aynı zamanda o topluluğun bir parçası olmak demektir. Bu nedenle keramet inancına yönelik eleştiriler, çoğunlukla kişisel bir saldırı ya da topluluğa ihanet olarak algılanır. Gruba aidiyet, inancın sorgulanmasını psikolojik açıdan maliyetli kılar.

Yedinci Bölüm: Gerçek Keramet – İstikamet

Kur'an'ın Keramet Anlayışı: Olağanüstülüğün Değil, İstikamet'in Şehadetnamesi

Tüm bu tartışmanın sonunda, keramet kavramının Kur'ani perspektiften nasıl yeniden anlaşılması gerektiği sorusuyla yüzleşmek kaçınılmazdır. Kur'an, herhangi bir insana özgü olağanüstü güçlerden söz etmez; tüm olağanüstü olayları yalnızca Allah'a nispet eder. Evliyayı tanımlarken olağanüstü özelliklerden değil, imandan ve takvadan söz eder. Bu tutarlı ilkeler bütünü, keramet inancının gerçek anlamını da belirler. Gerçek keramet, olağanüstü olaylar göstermek değil; istikamet üzere olmaktır. Yani Allah'ın emir ve yasaklarına sadakatle bağlı kalmak, Kur'an'ın rehberliğinde dosdoğru bir hayat sürmek ve bu doğrultuda hiç sapmadan yürümek; bir insanın gösterebileceği en büyük "keramet"tir. Dünyanın her türlü çekiciliğine, nefsin arzularına ve şeytanın vesveselerine rağmen Allah'ın yolunda kararlılıkla yürümek, herhangi bir olağanüstü olaydan çok daha değerli ve gerçek anlamda bir Allah lütfudur. Çünkü bu istikamet, Allah'ın varlığını, gücünü ve rehberliğini en somut biçimde yaşatmaktadır.

İstikamet ile Efsane Arasındaki Fark

Olağanüstü bir kişilik efsanesi, insanları büyüler ve çeker; ama onları varoluşsal düzlemde dönüştürmez.

Bir keramet anlatısını duyan insan, belki hayranlık duyar, belki korkuyla karışık bir saygı hisseder; ama bu duygu çoğunlukla o figüre olan bağlılığa yatırılır; doğrudan Allah'a yönelmez. Buna karşılık istikamet üzere yaşayan bir insan, kendi varlığıyla insanlara Kur'an'ın ve takvânın mümkün kıldığını gösterir. Bu şahadet, olağanüstü bir olayın getirdiği hayranlıktan çok daha derin ve kalıcı bir etki bırakır. Çünkü insanlara bir insanın gerçekten değişebildiğini, Kur'an'ın gerçekten rehberlik ettiğini ve Allah'a yakınlığın somut bir hayat biçiminde tezahür edebildiğini göstermek; hiçbir anlatının veremeyeceği bir şahadettir.

Kur'an'ın Aydınlığında Bir Sentez

Bu tezin temel argümanları birkaç temel noktada toplanmaktadır.

Birincisi, Kur'an-ı Kerim üstünlüğü tek bir ölçütle belirler: Takva. Soy, servet, makam, güç ve olağanüstü yetenekler, Allah katında hiçbir üstünlük değeri taşımaz. Bu ilke, yalnızca teorik bir prensip değil; pratik bir yönelimi de zorunlu kılar: İnsanlara ve olaylara değer biçerken, dünyevi ölçütlerin yerine Kur'ani ölçütleri esas almak.

İkincisi, Allah'ın evliyası; keramet gösteren ya da toplumun onları "veli" olarak tanıdığı kişiler değil; iman eden ve sakınanlardır. Bu tanım, evliya kültü etrafında oluşan inanç sistemlerini Kur'ani açıdan köklü biçimde sorunsallaştırır.

Üçüncüsü, mucize yalnızca Allah'a aittir ve hiçbir insan kendi başına olağanüstü işler gerçekleştirmez. Bu ilke, şeyhlere ve manevi önderlere atfedilen keramet iddialarını tevhid inancı bağlamında ciddi bir sorgulamaya açar.

Dördüncüsü, keramet inancı; ilahi bir hakikatin yansıması olmaktan çok, anlatı süreçlerinin, bilişsel mekanizmaların ve sosyal dinamiklerin birlikte ürettiği toplumsal bir inşadır. Bu inşayı anlamak, hurafenin değil; insan zihninin ve toplumsal belleğin nasıl işlediğinin kavranmasıdır.

Beşincisi ve en temel olanı: Gerçek keramet istikamet üzere olmaktır. Kur'an'ın rehberliğine bağlı, Allah'ın emir ve yasalarına sadık ve takva bilinci üzere sürdürülen bir hayat; bir insanın ulaşabileceği en yüce makamı temsil eder. Bu makama ulaşmak için olağanüstü güçlere, mucize anlatılarına ya da büyüleyici şahsiyetlere değil; yalnızca Kur'an'a ve onun ışığında şekillenen bir hayata ihtiyaç vardır. Allah'a yakın olmak, başka rehberlerde değil; Kur'an'ın aydınlığında aranmalıdır.